दैलेखमा बोलिने मगर ढूट भाषाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय शिक्षा विभागअन्तर्गत

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपाली शिक्षा विषयको

(नेपा.शि ५९८) पाठ्याशंको प्रयोजनका

लागि प्रस्तुत शोधपत्र

२०६५

प्रस्तुतकर्ता

भानुकुमारी थापा

कक्षा रोल नं. ३४०

दोस्रो वर्षको परीक्षा रोल न. २८०८३३

त्रि वि दर्ता नं.९-२-५७-५१५-२००२

भानुकुमारी थापा, २०६५

दैलेखमा बोलिने मगर ढूट भाषाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षा शास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा विभाग

स्वीकृति- पत्र

मिति ....

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत एम. एड. नेपाली शिक्षा दोस्रो वर्षको पाठ्यांश ५९८ को प्रयोजनको निम्ति तयार पारिएको **दैलेखमा बोलिने मगर ढूट भाषाको अध्ययन** नामक शोधपत्र नेपाली शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर (एम.एड.) तहको उपर्युक्त भएको स्वीकृति प्रदान गरिएको हो ।

सोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नाम

१.सह-प्रा. भोजराज ढुङ्गेल ....

२.प्रा.डा. हेमाङ्गराज अधिकारी ....

४.प्रा. डा. केदारप्रसाद शर्मा ....

५ प्रा. डा. रामप्रसाद लम्साल ....

सिफारिस पत्र

मिति.....................

..

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायको नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **दैलेखमा बोलिने मगर ढूट भाषाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र शोद्यार्थी भानुकुमारी थापाद्वारा मेरो निर्देशनमा रही तयार परिएको हो । ठूलो मेहनत तथा लगनशीलताका साथ तयार पार्नुभएको यस सोधपत्रबाट म पूर्णतया सन्तुस्ट छु । अतः प्रस्तुत शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

....

डा हेमाङ्गराज अधिकारी

प्राध्यापक

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरो शोधनिर्देशक प्रा.डा.श्री हेमाङ्गराज अधिकारीद्वारा तयार पार्न सफल भएकी हुँ । आफ्नो कार्यव्यस्तताको बाबजुद पनि आवश्यक सल्लाह, सुझब र उत्प्रेरणा दिइ विर्सिनसक्नु गुण लगाउनु हुने आदणीय गुरुज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

यस शोध लेखनको क्रममा कतिपय विषयवस्तुहरूमा अत्यन्तै गहकिलो सहयोग गर्नुहुने प्रा.डा. रामप्रसाद लम्साल, विभाकीय प्रमुख भोजराज ढुङ्गेल, प्रा.डा.केदारप्रसाद शर्माज्यू प्रति अन्तर आत्मादेखिनै आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरू उपलब्ध गर्नुका साथै सम्बन्धित भाषाका बारेमा जानकारी प्रदान गर्नहुने श्री लोकबहादुर बरही मगर ज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यसैगरी शोधकार्यमा उपयोगी हुने सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने नेपाल मगर संघ दैलेखका अध्यक्ष्य श्री खगेन्द्र पुन मगर ज्यू र नेपाल मगर विद्यार्थी संघ दैलेखका अध्यक्ष श्री आशा थापा मगरज्यूप्रति पनि म उत्तिकै आभारी छु ।

त्यसै गरी श्री त्रिभुवन नमुना उच्च माध्यमिक विद्यालय दैलेख नयाँ बजारका शिक्षक शिक्षिकाहरूले मेरो शोधपत्रको लागि शुझाव दिनुभएकोले वहाँहरूलाई हृदयदेखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

त्यसैगरी यस क्षेत्र सम्बन्धी सल्लाह र सुझाव दिनुहुने मेरो जीवनसाथी श्री यामबहादुर बुढा मगरलाई म कहिल्यै भुल्न सक्दिन । अन्तमा यस सोधकार्यको लागि मलाई सल्लाह सुझाव दिनु हुने मेरा ममतामयी आमा तुलसी थापा मगर बाबा शेरबहादुर थापा मगर, दाजु हरिबहादुर थापा मगर, भाउजु निर्मला थापा मगर र साथी लक्ष्मीमाया गोम्देन प्रति सधैं आभारी सहने छु ।

शोधार्थी

भानुकमारी थापा

विषय सूची

पेज नं.

अध्याय- एक

शोध परिचय

१.१ शोध शीर्षक १

१.२ शोध प्रयोजन १

१.३ समस्या कथन १

१.४ उद्देश्य ३

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा ३

१.६ अध्ययनको औचित्य ७

१.७ अध्ययनको सीमङ्कन ८

१.८ अध्ययन विधि ८

१.९ शोधको रूपरेखा ९

अध्याय-दुई

मगर ढूटको वर्ण व्यवस्था

२.१ स्वर वर्ण १०

२.२ मगर स्वर वर्णका अर्थभेदक जोडीहरू ११

२.३ स्वर वर्णका वर्गीकरण १३

२.३.१ ओठको स्थितिको आधारमा १३

२.३.१.१ गोलित स्वर १३

२.३.१.२ अगोलित स्वर १३

२.३.२ जिब्रोको उचाइको आधारमा स्वर वर्णको वर्गीकरण १३

२.३.२.१ उच्च स्वर १३

२.३.२.२ मध्य स्वर १४

२.३.२.३ निम्न स्वर १४

२.३.३ जिब्रोको सक्रियताको आधारमा मगर स्वर वर्णको वर्गीकरण १४

२.३.३.१ अग्र स्वर १४

२.३.३.२ पश्च स्वर १४

२.३.४ मांशपेशीको अवस्थाको आधारमा स्वर वर्णको वर्गीकरण १४

२.३.४.१ ढृढ	१५
२.३.४.२ शिथिल	१५
२.४ स्वर वर्णहरूको संयुक्तता	१५
२.४.१ मूल स्वरत्र	१५
२.४.२ द्विस्वर	१५
२.५ व्यञ्जन वर्ण	१६
२.६ उच्चारण स्थानको आधारमा	१७
२.६.१ कण्ठ्य	१७
२.६.२ फलक दन्तमूलीय	१७
२.६.३ जिवाहग्र दन्तमूलीय	१७
२.६.४ ओष्ठ्य व्यञ्जन	१७
२.६.५ तालव्य व्यञ्जन	१८
२.६.६ स्वरयन्त्रमूखी व्यञ्जन	१८
२.७ उच्चारण प्रक्रिया वा प्रयत्नको आधारमा	१८
२.७.१ स्पर्शी	१८
२.७.२ संङ्घर्षी	१८
२.७.३ स्पर्श सघर्षी	१९
२.७.४ नासिक्य	१९
२.७.५ पाश्विक	१९
२.७.६ प्रकम्पित	१९
२.७.७ अर्धस्वर	१९
२.८ प्राणत्वको आधारमा वा स्वास प्रवाहको आधारमा	२०
२.८.१ अल्पप्राण	२०
२.८.२ महाप्राण	२०
२.९ घोषत्वको आधारमा वा स्वर तन्त्रीको आधारमा	२१
२.९.१ सघोष	२१
२.९.२ अघोष	२१
२.१० मगर व्यञ्जन वर्णको अर्थभेदक जोडीहरू	२१

अध्याय-तीन

रूप व्यवस्था

३.१ रूप २४

३.२ शब्द २४

३.३ शब्द अंग २४

३.४ शब्द वर्ग २५

३.५ परम्परागत आधारमा २५

३.६ नाम २५

३.६.१ संरचनाका आधारमा नामको बर्गीकरण २५

३.६.१.१ मूल नाम २५

३.६.१.२ व्युत्पन्न नाम २६

३.६.२ अर्थको आधारमा २९

३.६.२.१ व्यक्ति वाचक नाम २९

३.६.२.२ सामान्य वाचक नाम ३०

३.६.२.३ भाव वाचक नाम ३०

३.६.३ वाक्यात्मक तथा रूपात्मक आधारमा ३१

३.६.३.१ व्यक्ति वाचका नाम ३१

३.६.३.२ जाति वाचक नाम ३१

३.७ सर्वनाम ३४

३.७.१ सर्वनामका प्रकार ३५

३.७.१.१ पुरुष वाचक सर्वनाम ३५

३.७.१.१.१ प्रथम पुरुष ३६

३.७.१.१.२ द्वितीय पुरुष ३६

३.७.१.१.३ तृतीय पुरुष ३६

३.७.१.२ दर्शक वाचक सर्वनाम ३७

३.७.१.३ प्रश्न वाचक सर्वनाम ३७

३.७.१.४ अनिश्य वाचक सर्वनाम ३८

३.७.१.५ सम्बन्ध वाचक सर्वनाम ३८

३.७.१.६ आत्म वाचक सर्वनाम ३९

३.८ विशेषण ३९
३.८.१ विशेषणका प्रकार ४०
३.८.१.१ गुण बोधक विशेषण ४०
३.८.१.२ परिमाण बोधक विशेषण ४०
३.८.१.३ संख्या बोधक विशेषण ४०
३.८.१.४ संकेत बोधक विशेषण वा सार्वनामिक विशेषण ४१
३.९ क्रिया ४१
३.९.१ लिङ्ग ४१
३.९.२ वचन ४४

अध्याय-चार

मगर ढूटको वाक्य व्यवस्था

४.१ वाक्य व्यवस्था ४६
४.२ वाक्य व्यवस्थाको परिभाषा ४६
४.३ वाक्यको प्रकार ४७
४.३.१ सरल वाक्य ४८
४.३.२ संयुक्त वाक्य ४८
४.३.३ मिश्र वाक्य ४८
४.४ वाक्य व्यवस्थाका तत्वहरू (व्याकरणिक कोटिहरू) ४८
४.५ काल ४९
४.५.१ भूत काल ५०
४.५.२ अभूत काल ५१
४.५.२.१ सामान्य वर्तमान ५१
४.५.२.२ सार्वभौम वर्तमान ५१
४.५.२.३ अभ्यस्त वर्तमान ५१
४.५.२.१ सम्भावना(आ-ए) ५२
४.५.२.२ चले (नेछ) ५२
४.५.२.३ अट(ए) ५२
४.५.२.४ अपूर्णता ५२
४.६ पक्ष ५२

४.६.१ पक्षको वर्गीकरण ५३
४.६.१.१ अपूर्ण पक्ष ५४
४.६.१.२ पूर्ण पक्ष ५४
४.६.१.३ अभ्यस्त पक्ष ५५
४.६.१.४ अज्ञात पक्ष ५५
४.७ भाव ५५
४.७.१ भावको वर्गीकरण ५६
४.७.१.१ विध्यार्थ ५६
४.७.१.२ इच्छार्थ ५९
४.७.१.३ प्रस्तावनार्थ ६०
४.७.१.४ सम्भावनार्थ ६०
४.७.१.५ संकेतार्थ ६१
४.७.१.६ करण/अकरण ६२

अध्याय-पाँच

निष्कर्ष तथा सुझाब

५.१ सुझाब ६३
५.२ शैक्षणिक उपयोगिता ६४
५.३ मगर भाषा सम्बन्धी सम्भावित शोध शीर्षकहरू ६५
सन्दर्भ ग्रन्थ सामग्री ६६
परिशिष्टहरू ६८